

Urbán Judit

Ötkötetes olvasókönyv Európa 20. századi történetének első feléről

Németh István (szerk.): *A 20. század titkai. Európa (1900–1945). Történelmi olvasókönyv. 1–5. k.*

Németh István könyveivel, tanulmányaival és cikkeivel, az általa szerkesztett tankönyvekkel, dokumentumkötetekkel sokat tett azért, hogy a 20. század története iránt érdeklődő magyar szakmai és a szélesebb olvasóközönség megismerhesse a világ és benne Európa történetét. Ezen munkásságának része az általa szerkesztett *A 20. század titkai. Európa (1900–1945)* című 2009 és 2013 között megjelent, közel kétezer oldalas, ötkötetes történelmi olvasókönyv.

A könyvek fő szerzője maga a szerkesztő, mellette azonban sokan mások is írtak a kötetekbe: történelemtanárok, ambiciózus egyetemi hallgatók, akik gyakorta szemináriumi referátumaikat fejlesztették tovább cikké, vagy dokumentumokat fordítottak magyarra. A történelmi olvasókönyv műfajnak megfelelően a dolgozatok, a „veretes” történeti cikkek mellett rengeteg dokumentum, szépirodalmi szemelvények irodalmi részletek is idézik a kort, továbbá kronológiák, ajánló bibliográfiák is segítik az olvasó tájékozódását.

Az ilyen nagy terjedelmű könyvsorozat ismertetésénél természetesen aligha van lehetőség a szerzők munkájának egyenkénti értékelésére, de még a nagyobb résztémák felsorolására sem. Így az utóbbiak vonatkozásában elsősorban a számomra leginkább érdekes témakörök felvillantására szorítkozom.

A 2009-ben megjelent első három kötet felépítése világos és didaktikus: évtizedekre bontva tárgyalja a 20. század első harmadát. Előbb egy bevezető áttekintésben tekinti át az egyes évtizedek nemzetközi jellemzőit, majd következik a korszak főbb eseményeinek fordulatos bemutatása. Miután a 20. század első évtizedét az iparosítás és az imperializmus határozta meg, a cikkek túlmutatnak a kötet címében jelzett európai térségen. Itt olvashatunk például a Bagdad-vasút építéséről (1903), az orosz–japán háborúról (1904–1905), a Dreadnought csatahajó-osztály építéséről (1906), valamint Bosznia-Hercegovina anektálásáról (1908) is.

Az első világháború évtizedénél felgyorsulnak az események és bővül a tematika. A sarajevói merénylet (1914) után a nagyhatalmi hadicélok bemutatása vetít igazán fényt azok háborús felelősségére és a mai történetírásban jelentkező újabb hangsúlyokra. A kiterjedt nemzetközi kutatás eredményei ellenére ugyanis középiskolai tankönyveinkben még mindig az a sommás interpretáció szerepel – a korábbi szovjet történetírás álláspontjának és érdekeinek megfelelően, valamint az 1919–1920. évi Párizs környéki békék érvelésére építve –, amely Németország és Ausztria-Magyarország felelősségét emlegeti, szinte elfeledkezve Oroszország és Franciaország szerepéről s nagyhatalmi törekvéseiről. Az olvasókönyv dokumentálja, hogy az orosz külügyminiszter már 1914. augusztus 30-án az antanthatalmak 13 pontos hadicéljait Paléologue francia nagykövettel tárgyalva megfogalmazta az Osztrák–Magyar Monarchia Ausztria-Magyarország három monarchiára (osztrák császárság, magyar királyság, cseh királyság) történő felbontását. Ez is mutatja, hogy mennyire egyoldalú az magyarázat, amely szerint „az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása a magyar uralkodó osztályok elnyomó nemzeti-ségi politikájának köszönhető.”

Az első világháború alatti német világpolitika horizontjait mutatták Arthur Zimmermann külügyi államtitkár diplomáciai erőfeszítései, aki az Egyesült Államok hadba lépése esetére Mexikó megnyerésére törekedett. Azt szerette volna elérni, hogy ha az Amerikai Egyesült Államok feladja semlegességét, akkor Mexikó Németország oldalán lépjen be a háborúba. Ha ugyanis a németeknek sikerülne rávenni Mexikót, hogy támadja meg Texast, akkor az amerikai hadsereg arra kényszerülne, hogy több ezer kilométeres határt védjen a mexikóiaktól. Így semmiképpen sem vehetne részt az európai háborúban. Berlin a mexikói kormánynak cserében kilátásba helyezte az 1846–1848. évi amerikai–mexikói háborúban elveszített területek visszaszerzését. A titkosított Zimmermann-táviratot az angolok megfajították, London és Washington nagy vonalakban értesültek a németek hihetetlen mexikói tervéről, a Japánnak tett ajánlatról is, miszerint át kellene állnia a német oldalra. Mexikó a német ajánlatot rövid habozás után elutasította.

Differenciálja eddigi ismereteinket a IV. Károly 1916–1917. évi békekísérleteiről szóló írás. 1917. április közepén Károly – egyoldalas személyes levél kíséretében – megküldte II. Vilmosnak Czernin külügyminiszter memorandumát, aki ekkora felismerte, hogy a Monarchiát és dualista berendezkedését minden oldalról veszély fenyegeti, s a németek is másodrendű hatalomként kezelik. Saját kezűleg gépelt, hat oldalas memorandumában megállapította, hogy a Monarchia katonai ereje végéhez közeledik. Legfontosabbnak a békeszerződési tárgyalások mielőbbi megkezdését tartotta, mert szerinte – a belső problémák éleződését és az összeomlási jeleket látva – az antant a központi hatalmak teljes megsemmisítésére fog törekedni. Felhívta a figyelmet a forradalmi veszélyre és arra, hogy a háború során öt

uralkodó veszítette el trónját. Az „elgondolkodtató és megdöbbenő” orosz példa (a forradalom) ragadós lehet. Károly pontosan látta a monarchiák bukásának lehetőségét: „Új ellenség ellen harcolunk, amely veszélyesebb, mint az antant: a nemzetközi forradalom ellen, amely az általános éhezésben találja meg legerősebb szövetségesét. Kérve kérlek, ne hunyj szemet e kérdés sorsfordító oldala felett és fontold meg, hogy a háború gyors befejezése – esetleg még súlyos áldozatok árán is – lehetőséget kínál arra, hogy sikerrel szembeszálljunk a készülő felforgató mozgalmakkal”. Ráadásul ez a háború új korszakot nyitott a világtörténelemben és nincsenek analógiák a mai eseményekre. Szerinte felelős államférfiaknak számolnuk kell a „széles tömegek dühös neheztelésével” és a szlávokra gyakorolt orosz forradalmi hatással is. Véleménye szerint – bár a németeknél katonai körökben „bizonyos ködösítések kezdődtek” – a szövetséges politikai tényezők is tisztában vannak az osztrák és a német helyzet komolyságával. „Ha a központi hatalmak uralkodói alkalmatlanok arra, hogy a következő hónapokban békét kössenek, akkor azt a népek fogják megtenni a fejük felett, s akkor a forradalmi események hullámai mindazt elmoszák, amiért testvéreink és fiaink még ma is harcolnak és meghalnak” – írta.

A német válasz „az idő lett a legújabb szövetségesünk” jelszó jegyében azt hangsúlyozta, hogy a kimerült Anglia és Franciaország mellett a megbénult Oroszország a széthullás jelet mutatja, az Egyesült Államok pedig belátható időn belül nem képes beavatkozni Európában. A porosz államrend szilárdságában bízva azt hangoztatták, hogy „éppen a mindenáron történő békekötés lenne végzetes, csupán a háború befejezése érdekében”.

Az oroszországi forradalom és kialakuló polgárháború drámai epizódját idézi fel az olvasókönyvnek a Jekatyerinburgba szám-

űzött cári család kegyetlen és brutális meggyilkolásáról szóló írása.

Az 1920-as évtizedről szóló írások között rendkívül érdekes az úgynevezett *Trust-ügy* (1921–1927) története. Az 1917. évi októberi forradalom utáni években a mintegy 1,2 millió főt számláló orosz emigráció politikai erejének széttörése a szovjet-orosz titkosszolgálatok (1917 decemberétől a Cseka, 1922 februárjától a GPU, 1923-tól az OGPU) egyik feladata lett. Az orosz emigránsok között a függetlenné vált Észtországban, Lettországban és Finnországban számos orosz monarchista szervezet is működött, amelyek intenzíven együttműködtek a berlini központtal és a fehérorosz tábornok, Vrangél báró hírszerző szolgálatával. A Cseka 1921 nyarán hozzákezdett egy ál-antikommunista szervezett létrehozásához, amelynek Alekszej A. Jakusev, a volt cári közlekedésügyi minisztérium, majd a forradalom után a közlekedési népbiztosság osztályvezetője lett a kulcsszereplője. A szervezet 1922-ben Bel-ső Oroszországi Monarchista Unió (MUIR) elnevezést vette föl, Nyugat-Európában Trust néven szerepelt. Jakusev 1922. november közepén Feodorov néven utazott nyugatra, az orosz emigránsok berlini konferenciáján a MUIR hivatalos küldöttjének adta ki magát. Számos vezető személyiséggel megismerkedett, s mindenütt azt hangoztatta, hogy a kommunizmus csődöt vallott Oroszországban. Erre az új gazdaságpolitika (NEP) a legjobb bizonyíték, amely „visszatérést jelez a normális viszonyokhoz.” A MUIR-szervezet – terjesztette Feodorov – annyira erős, sikerült a Csekába is beszivárognia. Az oroszországi földalatti mozgalomnak jelenleg kizárólag pénzre van szüksége nyugat-európai barátaitól – hangoztatta. A kongresszus résztvevői lelkesedtek, mert Feodorov fejtegetései valószínűnek tűntek és reménnyel töltötték el az emigránsokat, hogy egyszer hazatérhetnek. A Trust 1923 júniusában

megszervezte Berlinben Jakusev találkozó-ját a fehérorosz katonai vezetőkkel, akiknek többsége lelkesen nyilatkozott róla. Tevékenységének csúcspontjaként Klimovics és Monkijevics tábornok révén kapcsolatba léphetett a nyugati titkosszolgálatokkal, amelyek a Trust által szállított híreket hitelesnek, megbízhatónak és frissnek minősítették, ráadásul könnyebben jutottak hozzá, mintha saját ügynökeikkel dolgoztak volna. A szállítás meggyorsításáért a brit és francia titkosszolgálat a határos országokban, Törökországban, Romániában, Lengyelországban, Lettországban, Észtországban és Finnországban különleges összekötő tiszteket alkalmazott diplomáciai képviselőin, hogy haladéktalanul továbbítsák a Trust postaszávjait. A Trust sikerei messze túlszárnyalták a GPU várakozásait. A nyugati titkosszolgálatok bőkezű adományai nemcsak a Trust teljes működési költségét fedezték, hanem a szovjet külföldi kémtevékenység költségeinek egy részét is. A Trust hatalmas szervezetté fejlődött, amely nem csak a Szovjetunió belüli antikommunista erőket egyesítette, hanem az orosz emigráció nagy részét is magához vonzotta. Behatolt a nyugati titkosszolgálatokba, s befolyását állandóan növelte a Szovjetunióról szóló manipulált információk révén, miközben stratégiai felderítést végzett Nyugat-Európában. A Trustot végül 1927-ben hivatalosan feloszlatták, nem utolsósorban Piłsudski lengyel marsall és államfő gyánakvásának köszönhetően, aki megtévesztő információkat kapott a Vörös Hadsereg lengyelelleses tevékenységéről. De az orosz emigrációnak mérhetetlen károkat okozott, s 1927 után az már nem jelentett veszélyt a Szovjetunióra. A Kreml az ügyet első nagy titkosszolgálati sikereként könyvelhette el. Kitűnt, hogy a szovjet hírszerzésnek megvannak azok az eszközei, amelyekkel bármikor lebéníthatja a nyugati felderítést. Az ügy főszereplője, a GPU tiszt-

jei azonban nem éltek túl a sztálini tisztogatásokat.

Az 1930-as évek történeténél megjelennek a nemzetiszocializmus történetéhez kapcsolódó cikkek. Ezek egyik első darabja „a némettelen szellem ellen” irányuló 1933. évi németországi könyvégetések. A modern kor legnagyobb méretű könyvpusztítása az 1933. évi németországi könyvégetés volt. A németországi könyvégetések 1933 tavasza és októbere között három szakaszban történtek, többségében nagy múltú egyetemi városokban. Összesen 70 város 93 könyvégető akciójáról van tudomásunk.

Szinte teljesen ismeretlen történet a nemzetiszocialista rendszer által kiadott Hitler-karikatúráké 1933-ból. Az év elején Rudolf Hess felháborodva állított be Hitlerhez, s elpanaszolta neki, hogy a világ több nagyvárosában különböző – a Führert sértő – karikatúrák jelentek meg. Átadta a „gyűjteményt” is, s várta Hitler reakcióját, aki közismerten nehezen viselte a kritikát. Meglepetésére azonban azzal kapta vissza a gúnyrajzokat, hogy gyűjtse össze valamennyit, kommentálja azokat s jelentesse meg könyv formájában. A *Hitler a világ karikatúrájában* (Hitler in der Karikatur der Welt) című kötetet 1933-ban publikálta a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP) megbízására a berlini Carl Rentsch kiadó. A könyv anyagát Ernst Hanfstaengl (1887–1975) német politikai aktivista és politikus gyűjtötte össze. „Putzi” az 1920-as években főleg Hitler pénzügyi támogatójaként és barátjaként vált ismertté. A tehetős német kiadói családból származó, s a Harvardon végzett Hanfstaengl alkotta meg a Heil Hitler kántálást, terjesztette el Németországban az amerikai egyenes karú üdvözlést, és tanította meg a náci vezetőt, hogy az aláíróknál használja a rúna írás horogkeresztstílusú szimbolikáját. Ő vezette be Hitlert a nagypolgárság körébe, s építette imázsát.

Később viszont összetűzésbe került vele s az 1934. évi „hosszú kések éjszakája” után az Egyesült Államokba menekült. A kötet 1933-ban negyvenezer példányban jelent meg, majd 1938-ban publikálták második, „népi” kiadását. A könyv Hitler mottójával kezdődik: „Közömbös számomra, hogy mit gondol a jelen, azt akarjuk teljesíteni, amit a jövő vár tőlünk.” A kötetben az egyes lapok karikatúra-kommentárjára a náci propagandisták válaszoltak ugyanabban a cikkben, megcáfolandó a „tintát.” Céljuk egyértelműen Hitler és a náci sikereinek pozitív beállítása, a „pletykák” cáfolata volt.

A nemzetiszocialisták – bizonyítandó, hogy nem a semmiből keletkeztek – 1935-ben megalakították az Ősi Örökség Kutatási- és Tanközösséget (*Ahnenerbe Forschung- und Lehrgemeinschaft*) Heinrich Himmler, Hermann Wirth (az Atlantisz-kutató dán történész) és Walter Darré (a náci „vér és rög” ideológia megalkotója, a Faji és Telepítési Hivatal vezetője) részvételével. Az Ahnenerbét magán, non-profit intézményként jegyezték be. Egy ideig Darré vezette, majd 1936 körül Himmler teljesen ellenőrzése alá vonta. A germán kultúra, s egy SS jellegű, náci népi vallás terjesztését szorgalmazta, amelynek a háború után az új rend elengedhetetlen feltételeként a kereszténységet kellett volna felváltania. Az Ahnenerbe politikai motivációjú tudományos társulás volt, amelyen eluralkodott az okkultizmus. A háború kitörése után minden nemzetiszocialista okkult szervezetet a hatáskörébe vontak. A kuratórium elnöke Himmler, ügyvezetője pedig Wolfram von Sievers volt, akit háborús bűnösnek később a nürnbergi perben halálra ítélték és kivégeztek. A szervezet pénzügyi hátterét az Ahnenerbe Alapítványból, a Germán Kutatási Közösségből (*German Forschungsgemeinschaft*), tagsági díjakból, birodalmi alapokból és ipari hozzájárulásokból finanszírozták. Éves költségvetése

meghaladta az egymillió birodalmi márkát. Az Ahnenerbe elsődleges feladata a germán hagyományok kutatása és felélesztése volt. A háború előtt saját kiadót tartott fenn, havi magazint (*Germanien*), két folyóiratot (*Zeitschrift für Namenforschung*, a *Das Sippenzeichen*), s több monográfiát adott ki. 50 különböző részlege (intézete) több mint száz kisebb-nagyobb kutatási projekten dolgozott. Idővel egyre több intézet alakult: 1938-ban a Német Archeológiai Intézet is, amely Németország különböző részein folytatott ásatásokat. A kőkorszaktól a kora középkorig keresték a dicsőséges német múlt bizonyítékait, az árja faj emlékeit, hogy megalapozzák a felsőbbrendű faj elméleteit. Himmler felkarolta az 1938-ban Tibetbe indítandó náci expedíció tervét, s 112 ezer márkát adott költségeire. Az eredetkapcsolatot keresték Tibet és az ősi árja civilizáció között. Az expedíció titkos küldetése volt annak kipróbálása is, hogy a Brit-India elleni esetleges támadáskor (amelyet a sztálingrádi vereség hiúsított meg) lehetséges-e ott katonai bázisok létesítése, s a tibeti kormány hajlandó-e katonai szövetségre lépni a „Harmadik Birodalommal”?

Más témára áttérve a *Miért nem bombázták Auschwitzot?* című cikkből megtudhatjuk: egyesek már a háború alatt felvetették a táborok működésének katonai úton történő megzavarását, konkrét akciót azonban nem hajtottak végre. A kutatók Auschwitz kapcsán elsősorban a bombázás lehetőségeit vizsgálták. Az egyik elmélet szerint Auschwitz bombázása a szövetséges döntéshozók „bürokratikus antiszemitizmusa”, közönye miatt maradt el. Ezt az elméletet azonban többen cáfolták. Az elmúlt hatvan évben újabb dokumentumok kerültek napvilágra, s ezek kapcsán újabb esélylatolgatások, vádak, s hipotetikus tervek fogalmazódtak meg. A szövetséges katonai felderítés előtt gyakorlatilag ismeretlen volt az auschwitzi táborkomp-

lexum „valódi rendeltetése”. A környék azonban nem volt érdektelen a felderítés számára. A németek Auschwitztól 4 kilométerre keletre, Monowitzban építették fel az I. G. Farben *Buna*-gyárát. A Buna szintetikus üzemanyag-lepárló üzem volt, amelyben kőszénből olajat és benzint, valamint gumit állítottak elő. A növekvő nyersanyag-ellátási zavarok miatt a Buna-típusú gyárak kiemelten fontosak voltak a németek számára, s ezzel párhuzamosan fontos célpontokat jelentettek a szövetséges bombázók számára is. A bombázások előkészítéseként több felderítő repülést is végrehajtottak a komplexum fölött. A felderítések során (technikai okokból) Auschwitzról és Birkenauról is készültek felvételek, ezek elemzését azonban nem végezték el. Az 1944. április 4-én, 8-án, június 26-án, augusztus 9-én és 12-én végrehajtott felderítő repülések információkkal szolgáltak a Buna-gyár épüléséről és működéséről, illetve előkészítették a későbbi légitámadásokat. A felvételeken látható táborokat „egyszerű” fogolytáborokként („huttet workers camp”) azonosították. Monowitzot négy alkalommal bombázták a szövetségesek. 1944. augusztus 20-án 127 B-17-es „repülő erőd” bombázta. A bombázók és a védelmüket biztosító vadászrepülőgépek csekély ellenállásba ütköztek, a gyár fontosabb egységeit azonban nem tudták megsemmisíteni. Noha a támadás veszélyt jelentett a foglyok számára is, a túlélők (pl. Arie Hassenberg, Erich Kulka) visszaemlékezése szerint a rabok örültek a támadásnak. Az SS-őrök a támadás alatt elbújtak az óvóhelyekre, a foglyok pedig katonák és fegyverek ledobását várták. Mások a gázkamráktól menekültek meg a légitámadás miatt. Szeptember 13-án, a második bombázás során az ipari komplexum mérsékelt károkat szenvedett, a pontatlan célzás következtében azonban egy bomba Auschwitz I. SS-barakkjára zuhant, 15 ór halálát okozva.

De az eltévedt bombák több tucat civil és fogoly halálát okozták. A december 18-án és 26-án végrehajtott utolsó két bombázás sem semmisítette meg a gyárat. A négy bombázás és a 18 felderítő repülés során számos kép készült a táborokról is. A fotóelemzők azonban nem azonosították be a krematóriumokat, s nem keresték az indokolatlanul intenzív vasúti tevékenység okait sem. Ennek okai a felderítés korabeli módszertanában keresendők. A felderítő repülések elsődleges célja a gyár feltérképezése volt, a táborokról csak technikai okokból készültek felvételek. A felderítés számára érdektelen filmkockákról nem készült nagyítás, így a szövetségesek nem tudták, hogy kiváló minőségű felvételekkel rendelkeznek a náci tömeggyilkosságokról. A negatívak megfelelő feldolgozását csak 1978-ban (!) végezték el. Az új eredmények újabb elméletek alapjául szolgáltak. Az elégtelen felderítés elsődleges oka az volt, hogy az elemzők nem tekintették feladatuknak a koncentrációs táborok beazonosítását. A felvételeken elsősorban katonai objektumokat, csapatmozgásokat kerestek, s csak az ilyen jellegű információkat tartalmazó fényképeket továbbították az illetékeseknek. (A táborok felvételét az elemzendő objektumok közé senki, még a zsidó szervezetek sem kérték.) A célpontok között bizonyos prioritásokat jelöltek ki. Közéjük tartozott az „olajháború” is, tehát Monowitz is. Ez azonban csak közvetve érintette Auschwitzot (hiszen a táborok keresése már a feladatok közé sem került be). A fotóelemzők keveset tudtak a haláltáborokról, ezért nem tudták megkülönböztetni őket a többi tábortól. A légierő tehát rendelkezett információkkal, de ezeket nem megfelelően dolgozták fel, s így nem ismerték az auschwitzi táborkomplexum valódi rendeltetését.

A *Háború a nők ellen* című cikk a magyar történetírásban alig elemzett témát tárgyal. Ismeretes, hogy a nők megerőszo-

lása a háborúban mélyen gyökerezik a patriarchális kultúrákban: az áldozati rituálékban és legendákban, s a nő megalázását és megfélemlítését szolgálja. Tulajdonképpen a hatalomgyakorlás és ellenőrzés szexualizált formája, s célja nem a szexuális vágy kielégítése. A tettesek többnyire nem abnormális vagy pszichésen zavart. Az aktus célja, hogy az áldozatot megfosszák személyiségétől. Ezért a megerőszoalás sokkal megterhelőbb az áldozatra nézve, mint a többi agresszív cselekmény. A harmincéves háború óta harci cselekményekben sohasem erőszakoltak meg annyi nőt, mint a második világháborúban, jóllehet az 1907. évi hágai konvenció megtiltotta a nemi erőszakot. Millióknak kellett elszenvedni megszegyenítésüket, amelynek következtében tízezrek haltak meg, vagy követtek el öngyilkosságot. A második világháborúban bántalmazott és megerőszoalt nők később sehol sem találtak megértésre, nem kártalanították őket, s nem kaptak háborús áldozatként megfelelő társadalmi elismerést. A nemi erőszakot mint szexuális kínzást és háborús eszközt az igazságszolgáltatás, a médiák és a humanitárius szervezetek korábban nem kezelték súlyuknak megfelelően. A katonai konfliktusokban elkövetett megerőszoalást az ENSZ csak 2008 júniusában sorolta a háborús bűnök közé, de csak ritkán állnak rendelkezésre pontos információk a tömeges kegyetlenkedésekről.

A Németh István szerkesztette történelmi olvasókönyvek kötetei természetesen részletesen tárgyalják a korszak eléggé ismert diplomáciatörténeti témáit is. A cikkekből kitűnik a szerkesztő azon meggyőződése, hogy a 20. század első felének európai történetét két nagyhatalom – a Szovjetunió és Németország – eltérő célú és érdekű együttműködése határozta meg, politológiai értelmezésben a közép és a keleti szárnyhatalom viszonya. Ez az együttműködés a német győzelemtől

(1918. március: breszt-litovszki béke) a német vereségig (1945. május: német kapituláció) tartott, amelybe belefért a pakolás, az együttműködés és a katonai konfrontáció is. 1938–1939-re együttműködésükben ideiglenesen megjelent Európa harmadik politikai csoportosulása, a nyugat-európai demokráciák (Franciaország és Nagy-Britannia) csoportja is, amely benemavatózási politikája keretében keletre igyekezett terelgetni Hitlert. 1938-ban a müncheni konferencián még figyelemre sem méltatták a Szovjetuniót, de 1939-ben már szövetkezni akartak vele az egyre erősödő Németország politikai lépései (1938. március: Ausztria anschlossa, 1938. szeptember: a Szudéta-vidék bekebelezése, 1939. március: Csehszlovákia szétzúzása) láttán.

A kötetek elsősorban a sok kevésbé ismert dokumentum közlése révén ezeknél a diplomáciatörténeti témáknál is sok új adalékot tesznek hozzá eddigi ismereteinkhez.

A sorozat 5. kötetében – mintegy összefoglalásként, s az 1945. évi periódus lezárásaként – Németh István összefoglalta a 20. század totális diktatúráinak jellemzőit és eltéréseit. A század „őskatasztrófájából”, az első világháborúból kinövő és hatalomra jutott ideológiák: a bolsevizmus (1917), a fasizmus (1922) és a nemzetiszocializmus (1933) a világtörténelem legnagyobb emberáldozatával járó második világháborúba sodorták a népeket.

Közülük a fasizmus és a nemzetiszocializmus 1945-ben elbukott, a szovjet rendszer azonban Európában 1991-ig tartotta magát. A második világháború nyomán a Szovjetunió Közép- és Kelet-Európában annektált 475 300 km²-nyi területet 24 millió lakossal, majd ellenőrzése alá vont 991 700 km²-en élő 90,2 millió lakost, s rendszerét fél évszázadra kiterjesztette ezekre az országokra is, benne Magyarországra is.

A kötetek elsősorban BA-s és MA-s egyetemi hallgatóknak, valamint történelem iránt mélyebben érdeklődőknek ajánlhatók. A tapasztalatok szerint a középiskolákban oktató tanárok is szívesen forgatják azokat.

Németh István (szerk.): *A 20. század titkai. Európa (1900–1945). Történelmi olvasókönyv. 1–5. k.* Eger, Líceum Kiadó, 2009–2013.